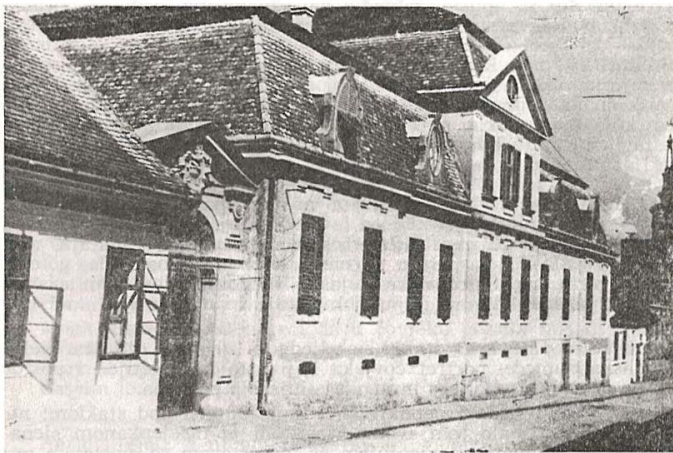

sremski karlovci-dvorac »ilion« — prva polovina XIX veka

iovan delić

PISAC, LIK I LIČNOST U MIGELA DE UNAMUNA

Već u naslovu knjige o Vitezu tužnog lica i njegovom konjušaru (»Život Don Kihota i Sanča«), Unamuno uz književne junake upotrebljava riječ koju savremeni interpretatori književnih djela rijetko upotrebljavaju u ovakvom kontekstu, riječ »život«. Ova riječ ukazuje na to da Unamuno nije bilo baš stalo do nekih značajnih metodoloških načela; naslućuje se da će Unamuno književne junake, u ovom slučaju Don Kihota i Sanča, posmatrati kao junake iz života i tako pomišljati dvije ravni: ravan fikcije književnog djela i ravan životne stvarnosti.

Doista, ovaj poznati španski pisac i filosof ostaje dosledan naslovu: odstupiće od Servantesovog djela, zanemariće pojedine značajne glave slavnog romana, osloboditi Don Kihota ironične distance i elemenata parodije, prisutnih u romanu u velikoj mjeri s osobitim značenjem, i dati novo značenje književnim junacima. Unamuno za pisca »Don Kihota« često kaže »maliciozni Servantes«, zamjerajući mu tako za one elemente smiješnog kojima su junaci romana »uniženi«. U svojoj interpretaciji Don Kihota i Sanča Unamuno se ogriješio o Servantesa i zato njegova knjiga, posmatrana kao interpretacija književno-kritičkog i teorijskog karaktera, nije vrijedna pomena, ili je vrijedna toliko da bi se na njenom primjeru ilustrovala značajna metodološka ogrešenja — nepoštovanje romanesknog teksta i ogrešenje o princip inancije. Da doista Unamuno miješa ravan fikcije i realnosti najbolje se vidi na onim stranicama gdje ovaj mislilac dovodi u vezu postupke Viteza tužnog lica sa postupcima istorijskih ličnosti, najčešće Ignacija Lojole.

Unamuno nema namjeru da slijedi Servantesa i da kritički interpretira njegov tekst. On piše novu knjigu, s novim namjerama, s namjerama filozofsko-religijske prirode, pa je ona, kao i »Tragično osjećanje života«, s te strane i najzanimljivija. No, knjiga nas može zanimati i sa stanovišta književnog kritičara, jer iz nje saznajemo nešto što je karakteristično za Unamuna-pisca, romansijera: shvatanje odnosa pisac-lik-ličnost. Evo paradoksa: Unamunova knjiga za nas postaje zanimljiva baš tamo gdje bi je valjalo odbaciti — na planu književne kritike. Ova strana Unamunove knjige ne može se potpuno odvojiti od nekih značajnih antropoloških shvatanja ovog mislioca.

Za Unamuna je žudnja za besmrtnošću osnovna ljudska vrijednost. Iz te žudnje izlazi ljudska aktivnost, pa čak, što je paradoksalno, i samoubistvo je vid njenog ispoljavanja.

Covjekova situacija je tragična zbog dvostrukosti njegove prirode. Na jednoj strani postoji iracionalna, vitalistička težnja za besmrtnošću, a na drugoj, nasuprot vitalizmu, postoji racionalizam, svijest o tome da je besmrtnost nemoguće dostići i da je svaka težnja za besmrtnošću znak ludosti, nerazumnosti i da je, u krajnjoj liniji, osuđena na propast. Racionalizam se pokazuje kao kočnica vitalističkih ljudskih nagona.

U Unamunovom poretku vrijednosti vitalizam stoji iznad racionalizma. Racionalizam sam sebi potpisuje kapitulaciju: Skepticizam, kao vid racionalizmu, ujedno je i njegova Ahilova peta i smrtna presuda. Tako skepticizam, sumnjom u moć sopstvenog razuma, čini da se racionalno i iracionalno približe. Ali nemoguće je izmirenje afektivnih i voljnih potreba s intelektualnim. Taj rascep, nemogućnosti izmirenja, unosi element neizvjesnosti u ljudski život. Na tom elementu neizvjesnosti, »na dnu ponora«, iz beznađa i očajja, rada se vjera, nada u nemoguće, herojska, luda, očajna i apsurdna nada, kako je sve Unamuno naziva. Takva nada omogućava težnju za nemogućim, a težnja za nemogućim je vitalizam. Uzor vitaliste, čija se vjera zasniva na neizvjesnom je Don Kihot, a Sančo je simbol racionaliste koji sumnja u svoj razum. Težnja za nemogućim i nada u nemoguće su donkihotske, tragične, često lude i smiješne, ali bez njih nema života. Don Kihot je simbol nove vjere, španski Hrist, nosilac lude apsurdne nade.

Već u »Životu Don Kihota i Sanča« (1905.) Unamuno nagoveštava misao koju će na literaran način razvijati u romanu »Magla« (1914), misao da su književni junaci, u ovom slučaju Don Kihot i Sančo, stvarniji od samog njihovog stvaraoca, Servantesa. Mjereni besmrtnošću, a to je za Unamuna uvijek prvo i pravo mjerilo, književni junaci su daleko stvarniji, ma koliko bili fiktivni, od svojih autora, koji su ili pod zemljom, ili će ubrzo tamo otići. Književni junaci nijesu sredstvo da se kroz njih i preko njih izrazi pisac, već je pisac sredstvo pomoću koga oni dolaze na svijet, osamostaljuju se i dostižu značajan stepen besmrtnosti. Tako se lik uzdiže iznad ličnosti, književni junak iznad svog autora, fiktivna »stvarnost« iznad realnosti. Uzdižući se iznad svojih »tvoraca« (ova riječ ima ironičan prizvuk u Unamunovom kontekstu kada se njom označava pisac), likovi postaju samostalni, nezavisni od njih. U prologu trećem izdanju knjige o Don Kihotu i Sanču, Unamuno piše: »A koliko god su — ne samo u prošlosti Don Kihot i Sančo nezavisni od Servantesove pesničke fikcije, isto je toliko nezavisni onaj moj Augusto Peres, junak romana »Magla«, za koga sam verovao da sam mu dao život da bih ga kasnije ubio, a protiv čega se on s pravom pobunio«.

Augusto Peres, junak romana »Magla«, zamišljen je tako da na kraju treba da izvrši samoubistvo, kako bi ostvario piščeve književne namjere. Lik, međutim, biva nezadovoljan ovom »presudom« svog »tvorca«, pa se zaputi u Salamanku da lično s piscem, Migelom de Unamunom, tu stvar raspravi i da se protiv svog »stvoritelja« pobuni. Unamuno primi plod svoje fikcije i zametne s njim razgovor. Don Migel upozorava svoje »čedo« da je ono plod mašte, da je njegova smrt takođe fiktivna kao i život, a pobuna neosnovana. Stanovište Augusta Peresa se postepeno pojačava i on odgovara svom »tvorcu« da mu nije posve jasno šta je stvarnost, a šta fikcija i da je, možda, sva takozvana stvarnost samo božji san koji će se raspršiti čim se bog probudi. Molećivi ton postepeno prelazi u gnjev i dolazi do potpunog obta situacije: sad Augusto Peres, »fiktivno biće«, izriče smrtnu presudu svom stvaraocu i čitaocu, svima »nefiktivnim«. »Fiktivno biće« pokazuje nadmoćnost besmrtnika i nezavisnost od autora. Položaj bića ovoga svijeta, svijeta, stvarnosti, daleko je nepovoljniji od položaja »fiktivnih bića«. Misao da su ova stvarnost i ovozemaljske ličnosti samo epizode, kratke i ništavne, jednog velikog božanskog sna, neprestano je prisutna u svim Unamunovim knjigama. Otuda i njegovo poštovanje Kalderona, i onaj stih što se lajmotivski ponavlja — »Život je san«.

U ovom tonu napisani su i redovi sa potonje stranice Unamunove knjige o Don Kihotu i Sanču, redovi koji su sami sebi dovoljan komentar: »... vrlo često držimo nekog pisca za stvarnu i istinitu istorijsku ličnost zato što vidimo da je od krvi i od mesa, a ličnost izmišlja u fikcijama samo kao čisti plod njegove mašte; dešava se, međutim, suprotno, tj. da su ti podanici oni koji jesu vrlo istiniti i sa svom mogućom stvarnošću i da se služe onim koji nama izgleda da je od krvi i od mesa, kako bi bili uzeti pred ljudima kao biće i lik. A kada se svi budemo probudili iz sna o životu, videćemo u tom pogledu predivne stvari, i zaprepastiće se mudraci kada vide šta je to istina, a što je laž i kako smo zabludeli lutali misleći da ta zanovetalića koju logikom nazivamo ima nekakvu vrednost van ovog bednog sveta u kome nas drže zatvorene vreme i prostor, tirani duha«.

Ovakva koncepcija ličnosti i lika, koncepcija odnosa pisca i junaka kao relativno nezavisnih, uslovljava i specifičnu koncepciju čitaoca. Čitalac stvara novo djelo, koje ne mora biti kao piščevo, koje šta više, treba da bude različito od piščevog i da se piscu suprotstavlja. Tako svaki čitalac postaje autor onoga što čita. Nije bitno šta je pisac namjeravao da saopšti, već ono šta je čitalac u knjizi našao. Tako Unamuno »opravdava« svoj čin — pisanje knjige »Život Don Kihota i Sanča«: »Šta me se tiče šta je Servantes želeo ili ne da unese i šta je stvarno uneo? Život je ono šta ja tu otkrivam, čemu pridajem veću ili manju vrednost, i ono što svi tu unosimo«.

Tako Unamuno zagovara maksimalnu otvorenost umjetničkog djela kao način njegovog postojanja.

Unamunove ideje o odnosu pisac — lik — ličnost vrlo su originalne i pomalo bizarne. Sličnu koncepciju ćemo sresti, možda jedino, u Pirandela, izvanredno iskorišćenu u komediji-groteski »Šest lica traže pisca«. Ideja o otvorenosti umjetničkog djela, međutim, anticipirala je čitavu jednu duhovnu orijentaciju u modernoj kritici i teoriji književnosti, mada po bizarnosti teško da je dostižna od »sljedbenika«, jer je za Unamuna ona dio njegove vlastite poetike i vlastitog umjetničkog postupka, dio njegovog viđenja svijeta, a za njegove »sljedbenike« prije svega jedna kritička pretpostavka, dio kritičkog instrumentarija.